

Nr. 53
1.

2.
זשי
DISSERTATIO ACADEMICA
E PHILOLOGIA SACRA
DE

TARGVMIM,

Seu versionum ac paraphrasium V. T. Chaldaicarum,
VSV INSIGNI ANTIIVDAICO
In doctrina de
PERSONA CHRISTI:
Speciatim
De

VOCE מִימְרָא, seu ΛΟΓΩ,
a Chaldaeis de Messia vsurpata:

Quam
BENEVOLO AMPLISSIMAE FACVLTV. PHILOS. INDVLTV
PRAESIDE

D. IO. HENRICO MICHAELIS,
S. S. THEOL. NEC NON GRAECAE ET ORIENTAL. LINGG.
PROF. ORDIN.

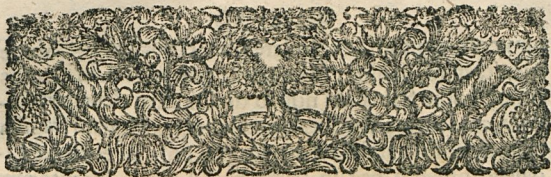
PRAECEPTORE SVO PLVRIMVM COLENDO,
PRO MAGISTERII GRADV

rite imperando
eruditorum examini submittit
AVCTOR ET RESPONDENS
IOANNES IOACHIMVS Lange/ BERÖL. MARCH.
S. S. Theol. & Phil. Cultor.

6.
HALAE MAGDEBURGICAE,

Typis CHRISTIANI HENCKELII, Acad. Typogr.

23

PROLEGOMENA.

§. I.

OMni tempore haud exiguus eorum fuit numerus, qui se recte agere persuasi fuerunt, si Iudaicorum librorum lectionem, Christiano homini ut nocentem & inutilem, dissuaderent. Non equidem negauerim, plura in Iudæorum scriptis contineri, quæ lectione plane indigna merito censentur. Mirum enim, quantum anilium fabularum, spinosarum subtilitatum, inutiliumque otiosi cerebri fictionum in multis eorum libris comprehensum sit. Huc accedit alia ratio, quam sufficientem putant esse ad lectores a Iudæorum scriptis auocandos. Proferrunt enim in illis contra religionem Christianam, eiusque fundamentum unicum ac lapidem angularem, Iesum Christum, futilia quidem, at speciosa tamen argumenta, quibus & humanam eius naturam e Maria virgine assumptam negare, & diuinitatem eius in dubium vocare, eoque ipso Messiam aliquem *Ἰεσὺν θεογονον*, tanquam Christiano-

A 2.

rum

rum commentum, explodere non erubescunt. Vnde euenit, vt infelicissimi hominum, qui inter Christianos adhuc hodie Saluatori nostro diuinitatem denegare audent, aude arma a Iudæis suppeditata, quanquam fragilia & ficulnea sint, arripiant, multumque sibi de ecclesiæ Iudaicæ consensu hac in parte gratulentur, incautorum mentem hac ratione circumuenientes, & in transuersum agentes.

§. II.

Quidam vero illorum, qui Iudæorum monumentis aduersi fuerunt, in sola dissuasiōe eorū neutiquam subsisterunt : sed iam olim tentarunt ea penitus ex legentium manibus excutere. Quod testatur controuersia hac de re REVCHLINVM, Hebraicarum litterarum instauratorem primarium, inter & PFEFFERKORNIVM, a cuius partibus ARNOLDVS de TVNGERI & IACOBVS HOCHSTRATEN, Colonienfes, cum Louaniensibus atque Parisiensibus, steterunt, agitata. De qua potiora scripta, tunc vtrinque edita, possidet Summe Reuerendus D. Praefes. Conferatur SLEIDANVS de *Statu Religionis & Rei publicæ* Libro II. p. m. 23. seqq. vbi refert, GEORGIVM PALATINVM, episcopum Spirensē, qui auctoritate Pontificis definitiuam sententiam aduersus IACOBVM HOCHSTRATEN die 29. Martii 1514. publicauit, multosque ex purpuratorum collegio REVCHLINO fauisse. Faciunt etiam huc, quæ IOHANNES MULLERVS in *Iudaismo* Parte II. C. X. p. m. 119. seqq. hac de re congestit. Miramur vero prouidam summi numinis directionem, quod ipso reformationis tempore per iureconsultum, qualis erat REVCHLINVS, utpote iuris vtriusque Doctor & consiliarius Cælareus, Iudæorum monu-

men-

menta, ab interitu, quem ipsis PFEFFERKORNII monachorumque furor minicabatur, vindicauerit.

§. III.

Verum illis, quas §. I. adduxi aliisque rationibus, quibus Iudaicorum librorum lectio videri posset dissuadenda esse, nondum patior me ab hac sententia dimoveri, cum rectius sentientibus omnibus certo perluasus, multum commodi inde in rem Christianam proficisci, si monumenta a Iudæis nobis relicta sedula manu, indefessoque studio, curate euoluantur. Futilia, quibus hi libri passim scatent, plurimis aliis, quæ ad plenioram tam linguæ Hebraicæ, quam antiquitatum sacrarum, cognitionem, eoque ipso ad accuratioram facilioremque sacri codicis explicationem, nos deducunt, abunde compensantur. Damnum vero religioni Christianæ tantum abest ut inde metuamus, ut ipsa potius luculenti ac multiplicis commodi ratio, quæ inde in Christianos, tam de suæ fidei certitudine, quam de Iudaicarum obiectionum confutatione sollicitos, copiose redundat, ipsos ad frequentioram Iudaicorum monumentorum perustrationem inuitare debeat. Quod illi non mirabuntur, qui horum librorum lectione edocti sunt, nihil recentiores Iudæos in scriptis suis aduersus nos proferre, quod non ex antiquioribus eorum monumentis sufficienter refelli queat. Illi enim non minus a puriore & antiqua maiorum suorum doctrina recesserunt, quam ab eorum ætate per longiora temporum intervalla absunt. Indignum itaque esset, a nobis negligi vel contemni arma, ab ipsismet aduersariis nobis suppeditata, quibus felici cum successu, si non conversionis, tamen demonstrationis & conuictionis, aduersus illos utilicet.

Quodsi ad superiorum temporum historiam respiciamus, singula fere secula quosdam tulerunt, qui contra Iudeos sui temporis, ex ipsis Iudeorum scriptis disputauerunt. Vt IUSTINVM MARTYREM aliosque e veteribus taceam, in medium producam eum, qui recentioribus laudabiliter præiuit, RAYMVNDVM MARTINI, monachum ordinis prædicatorum, natione Catalaunum, scriptorem seculi post Christum natum decimi tertii doctissimum & clarissimum; utpote qui in egregio suo opere antiudaico, quod *Pugionem fidei aduersus Iudeos & Mauros* in scriptis, plurima ex eorum libris ad confutandas eorum opinioniones congeffit. Presso hunc pede secuti sunt PORCHETVS de SALVIATICIS in *Victoria aduersus Iudeos*, & PETRVS GALATINVS in *Arcanis Catholice veritatis*. Ille quidem Genuensis monachus Carthusiensis, se ex RAYMVNDI libro sua defumisse, professus est: hic vero ex Iudeo Christianus, alto silentio fontem, ex quo sua haulerat, præterit. Nec minus laudari meretur, qui seculo XV. floruit, PAVLVS BVRGENSIS, eiusque *scrutinium scripturarum*, quod B. LUTHERUS præ ceteris eius argumenti scriptis commendauit. Hos aliosque antecessores suos secuti sunt, & restauratis litterarum studiis ipfos antecelluerunt, IOSEPHVS de VOISIN in *Theologia Iudeorum*, & HERMANNVS WITSIVS in *Iudeo Christianizante*, allegati a IOHANNE BENEDICTO CARPZOVIO in capite XI. *Introductionis in Theologiam Iudaicam*, quam præmisit *Pugioni Fidei* RAYMVNDI MARTINI, a se Lipsiæ edito: MORNAEVS in monito Gal-

Gallico ad Iudæos, cuius mentionem iniicit IACOBVS
 GVSSETIVS in *Commentariis Lingue Hebraicæ* ad vocem
 מַרְפָּא p. 80. Nec pauca IOANNES MULLERVS in *Judaï-*
simo, & IOANNES ANDREAS EISENMENGER in *Entdeckten*
Judenthum, hanc in rem subministrant: Conferatur
 etiam PHILIPPVS a LIMBORCH in *Amica Collatione cum*
erudito Iudæo de Veritate Religionis Christianæ: e nostratibus
 vero inter alios MICHAEL HAVEMANNVS in libro
 Germanico, qui inscribitur: *Wege Leuchte wider die Jü-*
dischen Irrthümer, & in *Theologia antiquissima Mosaica,*
Prophetica, Rabbinica; CL. CASPAR CALVOER in *Gloria*
Christi, & Cel. IOHANNES HENRICVS MAIVS in *Theo-*
logia Iudaica: vt plures nunc breuitatis causa taceamus.

§. V.

Inter scripta vero Iudæorum monumenta, nulla
 sunt præstantiora & antiquiora illis, quæ habemus in
 TARGVMIM, seu paraphrasticis Hebraici codicis
 versionibus, partim ante, partim circa Christi tempora
 Chaldaice adornatis. Quæ quantum religioni Chri-
 stianæ vsum præsent antiudaicum, paucis, pro meo co-
 gnitionis modulo, edisseram, ea speciatim in medium
 prolaturus, vnde aduersus deterioris notæ Iudæos con-
 stare possit, dogma de persona Christi *Ἰεσὺς Χριστὸς* ecclesiæ
 Iudaicæ olim fuisse domesticum & principale. Ad hu-
 manam quidem Messiæ naturam quod attinet, hanc ei a
 Iudæis antiquioribus fuisse tributam nulla prorsus de-
 monstratione eget, cum omnes vno ore confessi sint, il-
 lum e stirpe Davidis verum hominem, speciatim Regem,
 maxima cum emphasi talem (vnde loquendi ratio, מלכה
 משיחא, enata) aliquando nasciturum. Nec hoc ipsum
 hodie-

hodierni Iudæi in dubium vocant. Hunc vero hominem in persona Messia fore, aut esse, *θεῖον ἄνθρωπον*, præter humanam diuina quoque natura insignem, hoc est, quod Iudæi recentiores degeneres iam dudum negant: at contra fidem & auctoritatem maiorum suorum, auctorum *τῶν Ταργουμim*, quorum alias exceptione maior apud illos est auctoritas. Et isti quid de Messia persona, respectu diuinæ eius naturæ statuerint, vt inuestigetur, operæ omnino est pretium.

§. VI.

Omnis vero inuestigationis opera præcipue ad tria hæc redibit momenta, quod interpretes Chaldæi de Messia persona tria hæc nomina vsurpauerint, *משיחא, משיחא, & משיחא*. Quæ etsi per se ex notatione grammatica diuinitatem haud notant, iis tamen in locis, eoque sensu de Messia adhibentur, vt sincero veritatis scrutatori manifestum sit, modo dictos interpretes, pro sententia Ecclesiæ Iudaicæ communi, non alium credidisse & expectasse Messiam, quam qui reuera quædam diuinitatis hypostasis esset. Ea vero tantum loca nunc in medium proferam, quæ mihi solius Pentateuchi lectio suppeditauit, reliquis ad aliam occasionem, dilatis. Et cum in inuestigatione huius rei materia circa ipsum Pentateuchum adeo excreuerit, vt ne secundum hunc quidem de trium vocum *משיחא, משיחא, & משיחא* emphasi in vna Dissertatione Academica commode dici possit, de sola voce *משיחא* ad MESSIAM relata, vel inter significationes suas alias speciatim ad MESSIAM referenda, agetur. Quando autem in prima hac Dissertatione edisseruero, interpretes Chaldæos vocem *משיחא* in Pentateucho de Messia,

Messia, tanquam peculiari diuinitatis hypostasi vsurpasse, & Dissertatione secunda eundem huius vocis vsu e reliquorum librorum sacrorum paraphrasi Chaldaica commonstrauero, Dissertatio tertia proprie erit ἀποδεικτική, vtpote istam Iudæorum sententiam e scriptis eorum antiquitatem τῶν Targumim partim æquantibus, partim superantibus, h. e. e scriptis V. T. apocryphis & e Philone aliisque confirmatura & illustratura, subiuncta præcipuarum objectionum solutione. Quo facto vna atque altera dissertatione seorsim agetur de vocibus משיחא & שכניה ac demonstrabitur, eorum vsu multis in locis, quæ, si textû Hebr. respicias, istas κατὰ ἄρθρον non requirebant, paraphrastas Chaldæos suam ac Ecclesiæ Iudaicæ notitiam de Messia egregiam haud obscure indicasse.

TRACTATIO.

DE

VSV VOCIS מִימְרָא IN PENTATEVCHO AB INTERPRETIBVS CHALDAICIS AD MESSIAM RELATA, SEV DE MESSIA ADHIBITA.

Σύνοψις.

Vocis מִימְרָא significatio & expositio grammatica.	§. I.	vult, decernit, præcipit nomen habet,	§. VIII.
Targumica, vbi idem significat, quod λόγος Job. I.	§. II.	auxilium præstitit, apparuit,	§. IX.
Huius significationis ratio redditur.	§. III.	inrat & per illud iuratur, fœdus iniit,	§. X.
Demonstratur hæc significatio per attributa personalia & diuina VERBO adscripta.	§. IIII.	liberauit & eduxit Israhelitas ex Aegypto.	§. XII.
nimirum VERBUM creauit.	§. V.	est obiectum adorationis & fidei.	§. XIII.
loquuntum est,	§. VI.	Voces מִימְרָא מְשִׁיחָא & שכניה	§. XIV.
vocem edidit,	§. VII.	sunt Synonyma.	§. XV.
		B	Errata.

Forrago testimoniorum ex

Genesi.
Exodo
Leuitico
Numer.
Deut.

§. XVII.

§. XVIII.

§. XIX.

§. XX.

§. XXI.

(10)

Quae quot argumentis continentur
summatim indicatur. §. XXII.
Subiungitur horum locorum index
secundum seriem librorum bibli-
cam. §. XXIII.

§. I.

IN aditu ad hanc tractationem suppono notionem vocis מִימְרָא grammaticam, tanquam omnibus, Hebraeae & Chaldaicae linguarum vel mediocriter peritis, notissimam; scilicet Hebraeorum מִמְרָא dixit Chaldaeis esse מִמְרָא & hinc deriuari voces מִמְרָא, מִמְרָא, מִמְרָא & מִמְרָא; & hanc vltimam vocem, hic maxime attendendam, poni in Chaldaeorū sic dicto statu emphatico, ex absoluto מִמְרָא, seu, vt Chaldaica sacri codicis monumenta hanc vocem Dan. IV, 14. Esrae VI, 9. exhibent, מִמְרָא; & hanc nominis substantiui formam conuenire cum infinitiui coniugationis Peal verbi מִמְרָא, qui aliquando hoc modo מִמְרָא legitur. Accepit hæc ipsa vox a radice sua significationem λόγος, hoc est, verbi, sermonis, cogitationis, quo denotamus ideas animo nostro obuerlantes, siue illas in mente retineamus, siue oris beneficio per loquelam proferamus. Apud Targumistas vero hanc vocem naturam reciproci induere, suo loco concessum videas, sed salua thesi nostra.

§. II.

Et hæc ipsa forma מִמְרָא est, quæ plerisque in locis plane aliam, quam huius vocis communis fert notio, explicationem postulat. Et hanc admittere tenemur, nisi splendorem solis meridiani negare, & paraphrastas, omnesque qui inter Iudæos & Christianos ipsorum translationem secuti sunt, in explicandis hisce locis absurditatis arguere velimus. Hoc vero vel hanc ob causam iniquum foret, quia ipse Spiritus Sanctus in Hebræo Veteris Testamenti codi-

codice huius rei fundamentum posuit, & Salutor noster, eiusque apostoli ex diuino afflatu voce λόγος in Noui Testamenti libris eodem sensu vsi sunt, quo vocem מִימְרָא apud Chaldæos vřtatam fuisse ostendemus. Designant nempe Apostoli hac voce ὑπόστασις aliquam diuinam, ab ὑπόστασις Patris quidem distinctam, at eiusdem tamen essentię & dignitatis cum eadem.

§. III.

Voces vero λόγος & מִימְרָא, quę alias *verbum* denotant, casu accepisse modo dictam significationem, hoc est, quod, vt credam, a me impetrare non possum. Certe significatum ab ipsis Iudęis fuisse mysterium illud, quod habemus in persona Messię, vel ex eo colligas, quod scripta Mosis & Prophetarum pro doctrinę ac fidei suę fundamento habuerunt, ideoque ex iisdem mysterium istud etsi obscurius, vere tamen, procul dubio agnouerunt : quemadmodum deinceps demonstrabimus. Mosis vero ac Prophetarum pandectas, inter alia etiam hoc mysterium de Messia, quod sit certa diuinitatis ὑπόστασις, pręter multa alia nomina, etiam *Verbi* nomine notata, continere, vt probem, non est instituti, nec campi, pręsentis, vt pote philologici. Quare quid Theologi aduersus recentiores Iudęos, nec non aduersus Socinianos, abunde probatum dederunt, hic tanquam datum supponimus. Nec huic hypothefi, qua, vocem מִימְרָא de Messia vsurpatam fuisse, adserimus, obstat analogię obscuritas. Nam tanta est diuinę essentię sublimitas, tantaque profunditas & amplitudo, vt nulla voce a nobis adęquate exprimi possit. Interea tamen verbis de DEO opus est. Quare sufficit, iis nobis perfectiones DEI aliquo modo adũbrari, in analogia ista, quę humanis rebus, vnde verba ista desumpta sunt, cum diuinis intercedit, studiose & simul cautissime tamen, euoluenda. Et hanc ipsam euolutionem, partim pręstitam, partim tentatam, videas, cum a veteribus

passim, præcipue IVSTINO MARTYRE, CLEMENTE ALEXANDRINO, GREGORIO NAZIANZENO, aliis, tum recentioribus, ut IOANNE REVCHLINO in elegantissimo de *Verbo Mirifico* libello, in primis Libri I, Cap. VI & VIII. MARTINO CHEMNITIO in *Harmonia Evangelistarum* ad Ioh. C. I. v. r. SALAMONE GLASSIO in *Onomastologia MESSIAE prophetica*, PHILIPPO MORNAEO in tractatu de *Veritate Religionis Christianæ*, Cap. V. p. m. 66. Beato SPENERO in opere suo *von der Ewigen Gottheit Christi*, Cap. II. § 155. & alibi passim, & venerando parente in *Exegesi Epistolarum Iohannis* ad comma I, Cap. I. §. XI. p. 26. qui post aliquot comparationis membra, eiusdem defectus per quatuor momenta demonstrat.

§. IIII.

Significationem, voci מִיטְרָא §. II & III. adtributam, quam plurimis in locis paraphratarum Chaldaicarum invenimus adhibitam. Ea enim dantur effata de מִיטְרָא, quæ aptissime testantur, hoc nomen de DEO dici: de qua vero diuinitatis persona, e singulorum, in quibus occurrit istud, locorum structura & contextu facile colligitur: scilicet illud de Filio DEI adhiberi: quandoquidem מִיטְרָא non solum dicitur *hominem creasse, eique esse auxilio presidioque diuino*; quod non nisi DEO conuenit; sed hominibus quoque *apparuisse, & Israelitas ex Aegypto duxisse*; quod, Filio DEI proprium esse, nouimus. Vt alia nunc in antecessum non commemorem, vnde e locis de מִיטְרָא, uti de MESSIAE vera diuinitate, sic etiam de eiusdem distincta a Patre personalitate, ut ita loquar, liquido constare possit. Quis vero Christianorum non gaudeat, MESSIAM hic latere, vel potius patre, & Iudæis dogma de pluralitate, & in specie de Trinitate *ἰπὸς ἁσθεων* in essentia diuina, in primis vero de ipsa MESSIAE diuinitate, circa ea tempora cognitum fuisse atque perspetum? sed prodeant nunc loca.

§. V.

In primo statim Geneſeos capite v. 27. occurrit mentio **מִמְרָא** in paraphraſi Hieroſolymitana, ſeu potius ejus fragmento. Affertur enim ibidem ipſi creatio hominis, his verbis: **וּבְרָא מִמְרָא דְּוִי יְת אֱרִם**, & creauit **VERBVM DOMINI** hominem. Hebr. **אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם**, & creauit **DEVS** hominem.

Immo in Onkeloſi translatione Capitis XXIII. Deuteronomii v. 27. tribuitur ipſi creatio huius vniuerſi: **Habitaculum DEL**, qui fuit ab antiquis temporibus, & per **VERBVM eius** (**וּבְמִמְרָא דְּאֱלֹהִים**) factus eſt mundus. Vltima vero huius commatis verba Hebraica, **וַיִּאמֶר הַשָּׁמַיִם**, & dicit per de, reddidit Jonathan & Targum Hieroſolymitanum: **Et dicit in VERBO ſuo** ſiue ad **VERBVM ſuum** ad perdendum illos. Idem affirmat Targum Hieroſolymitanum Gen. XXI. v. 33, quod Targum ad comma 42. Cap. XII, Exodi ſequential tradit. **Nox obſeruanda & preparata pro liberatione a facie Domini, ad educendum Iſraelitas, liberatos e terra Aegypti. Quoniam quatuor noctes ſcriptae ſunt in libro memoriarum. Nox prior; cum apparuit VERBVM Domini ſuper mundo** (**כִּד אֲתַגְלִי מִמְרָא דְּוִי עַל עֵלְמָא**) **ad creandum illum, fuit mundus vacuus & inanis, & tenebrae expaſe ſuper facie abyſſi, & VERBVM Domini lucebat & illuſtrabat, & vocabat illam noctem primam.**

Caeli creationem per hoc VERBVM peractam eſſe, affirmat Targum Hieroſolymitanum, Num. c. XXIII, 6. Quemadmodum eſt caelum, quod expandit VERBVM Domini, in domum Schechina ſuae.

Nec prætereundum hic cenſeo locum, Deut. C. VIII, 3. ex translatione Onkeloſi & Ionathanis: **Propterea ut notum faceret tibi, quod non ex pane ſolo viuat filius hominis, ſed**

sed ex omni, quod creatum est a VERBO Domini, vita filii hominis. Disertis in hisce locis verbis ea pandunt Targumistæ, quæ præeunte Dauide in Psalmo XXXIII. v. 6. כְּבֹרָה שִׁמִּים נִעֲשׂוּ, Per VERBUM Domini cæli sunt facti, ex primo Geneleos Capite, eiusque phrasi, וַיִּאמֶר אֱלֹהִים, didicerant; eoque ipso plane consonant cum Iohanne, C. I. v. 3. aiente: Πάντα δι' αὐτῶ (λόγῳ) ἐγένετο· ἢ χωρὶς αὐτῶ ἐγένετο ἄλλ' ἐν, ὃ γέγονεν.

§. VI.

Tribuunt quoque paraphrastæ Chaldæi VERBO huic sermonem, quæ phrasis læpe sensum promissionis, comminationis, aut mandati, habet; & cuius multa nobis Pentateuchus exhibet loca. In Geneleos Capite III. eiusque paraphrasi Hierosolymitana ad comma nonum; *Et vocavit Dominus Adamum, & dixit ipsi: Vbi es?* hæc leges. *Et vocavit VERBUM Domini Dei Adamum, & dixit ad ipsum. Ecce mundus, quem creavi, reuelatus est coram me; & quomodo putas, quod non sit reuelatus coram me locus, in cuius medio tu es? an hæc est lex, quam præcepi tibi?* Eadem paraphrasis ad comma 22, hæc habet: *Et dixit VERBUM Domini Dei: Ecce Adam, quem creavi, unigenitus est in mundo, quemadmodum ego unigenitus sum in cælis excelsis, & reliqua, quibus in locis non VERBO huic solum sermo, sed & mundi & Adami creatio asseritur. Prius ex quam plurimis adhuc locis confirmari potest; vt Gen. C. VI, 3. Ionathan. versu 6. Onkelos. C. VIII. v. 21. Onk. & Ion. C. XVI, 13. Ion. & Hier. C. XX. v. 6. Ionath. C. XXVIII, 31. Ion. XXX, 22. Ion. & Hierosolymitanum Targum.*

Exodi Capite II, Ionathanis versio ad comma 23 post alia & hæc habet: *Et dixit Deus per VERBUM suum ad eripiendum illos ex seruitute. Cuiusmodi phrasæ recurrit Cap. III, v. 14. Hierosol., 17. Ionath. C. XX, v. 1.* [Hierosol.]

rof. Et locutum est VERBUM Domini omnem laudem ho-
rum verborum (רברין) item C. XXXIII, 9. Ionathan.

Leuitici Cap. I, v. 1. Ionathan & Targ. Hierosolymita-
num. Et propterea aduocauit VERBUM Domini Mosē, &
locutum est VERBUM Domini cum ipso ex tentorio conuentus,
dicendo & Ionathan paullo ante: usque ad tempus quo VER-
BUM mecum loquebatur. Ad quem locum obseruo ter qui-
dem in illo mentionem ⲛⲓ ⲗⲟⲃⲱⲥ fieri, at non eadem, sed di-
uerfis vocibus. Primum occurrit vox רבורה in Hierof.
רברא, tum vox alias usitata מימרה. Facile autem ex ipsa
contextus structura apparet, hic vocem רבורה & רברא lo-
co vocis מימרה poni. Affirmat idem IOANNES BUXTORF-
FIUS in Lexico suo Chaldaico p. 497. ad vocem רבור, his
verbis רבור Verbum, oratio, sermo, articulatus proprie, qui
ex ore loquentis diserte prodit, quod a רבר quod generalius
est & omnem rem comprehendit, distinguitur. In Tar-
gum tamen latius usurpatur: רבורא מן קרם רבורא a sermocina-
tione, Ezech. I. 24, 25. קל רבורא הוה שמע. Vocem SERMO-
NIS audiebat. Exodi XXXIII, 12, in Targ. Jonath. לא אהתנשי
רבורה non obliuiscar Sermonis tui. Psal. 119, 16. Gen. XXVIII,
19. in Targ. Hierof. דהוה רבוריה מתחרמא למללא עמיה
Quia fuit VERBUM eius (Dei scil) desiderans loqui cum eo. In
Targum Jonath. est absolute רבורא ⲟ ⲗⲟⲃⲱⲥ desiderabat loqui
cum eo. Lucem accipiunt verba illa ex Bereschit Rabba sect.
68. ad verba כח השמש Vide illic. Locus Targumi est no-
tatu & obseruatu dignus, quare dicat Verbum cupiebat loqui
cum Abraham, id quod in Beresch. rab. dicitur Deum voluisse
loqui cum eo.

Numerorum C. XII. v. 6. Ionathan. Et dixit Deus: au-
dite queso verba mea (פתגמי) cum loquor. Num fuerunt ulli
prophetæ, qui surrexerunt a diebus seculi, quibuscum sermo
ha-

habitus est quemadmodum habitus est cum Mose? apud quos VERBUM Domini in visionibus reuelatum est, in somniis locutus sum cum ipsis. Vid. etiam C. XXII. v. 19. Jon. C. XXV. 4. Hieros.

Deut. C. I. v. 1. Hier. C. III. v. 2. Hier. Observabis autem. facis diligenter ab auctoribus τῶν παλαιῶν διακρίσεων distinguimus λόγον ὑποκατάστατον. α. בתנמה προσφωκεία, immo vocem Hebraicam רבר a Targumistis non מימרה, sed התנמה reddi. Quod & iam jam notarunt.

§. VII.

Pronum inde est colligere, quare Judæi dum sermone huic VERBO æterno adscripserunt, etiam sæpe de eo dixerint, quod voce utatur. Quæ loca & ista magna ex parte complectuntur, ubi dicitur VERBUM hoc præcipere, quod itidem actio est proprietatem personalem indicans. Videmus hoc non paucis in locis, quorum quædam recensebo.

Genesios III. 8. Onkelos & Jonathan *Et audiverunt vocem VERBI Domini Dei* (Hebr. וישמעו את קול יהוה) & commate 10 itidem utraque paraphrasis. *Et dixit Adamus: Vocem VERBI tui audivi in hortu* בנין שמעתי בן וימר את קלך שמעתי בן. Confer. Exodi CXVIII. 5. Hieros.

Deut. C. IV. 53. Onk. et Ion. *Num audivit populus vocem VERBI Dei?* & v. 36. utraque paraphrasis: *Ex celo audivit fecit te vocem VERBI sui, ut erudires te.* C. XXVI. 14. Onkelos. *Suscepi VERBUM Domini Dei mei.* Ubi ne quis putet hanc Chaldaicam loquendi formulam (שמעתי בקל ייאלהי), quæ loco Hebraica, קבלת למימרה ארתי obediui voci Domini Dei mei, posita est, ita huic æquipollere, ut vox מימרה respondeat voci קל, atque ita per præceptum sit reddenda; conferamus quæso Ionathanis ad hoc comma versionem; *Obediui voci VERBI Domini;* qui vocem discrete a VERBO cuius illa est distinguit. Deut.

Deut. C. V. v. 21, 22, 23. Onk. & Ion. *Et dixistis: Ecce ostendit nobis Deus gloriam suam & magnitudinem suam, & vocem VERBI ejus* (וַיִּתְקַל מִמֶּרְיָהוּ) Hebr. וַיִּתְקַל (וַיִּתְקַל) *audiuimus ex igne: hodie vidimus quod loquitur Deus cum homine & viuit. Iam vero quare moriamur, quia consumet nos ignis hic magnus, si sæpius audiuerimus vocem VERBI Dei, moriemur nos. Quoniam quid est omnis caro ut audiat vocem VERBI Dei viuientis, qui loquitur ex medio ignis, sicut nos?* & viuat Cap. XV, 5.

§. VIII.

Cum duabus antecedentibus proprietatibus τὸ λόγος arctissime hæc cohæret, quod secundum voluntatis actum non decreverit solum, sed & præceperit. Id quod ex quibusdam locis ostendam, in quibus auctores τὰν παραφρασεων VERBO huic etiam actum præcipiendi adscripserunt. Patebit id jam ex antecedentibus paragraphis, ubi non pauca huc trahenda occurrunt: sed & alia etiam supersunt loca κατὰ φησὶν affirmantia VERBVM hoc decreuisse & præcipiisse.

Conjungam hic ea, quæ hoc sequenti phrasi adstruunt, *על פם מימרא דיי* Num. C. III. v. 16. Ion. *Et numeravit illos Moses ad præceptum VERBI Domini*, qui loquendi modus in sequentibus sæpius recurrit, v. 39. 51. C. IV, 37, 41, 45, 49. C. IX, 18. 20, 23. C. X, 13

Capite IX. vero, commate 8. Hierosolymitanum Targum hæc Hebraica לָכֶם עֲמַרוּ וְאִשְׁמְעוּ מִהֲיָצוּחַ יי לָכֶם *Subsistite, ut audiam quid præcipiat Dominus vobis*, ita reddidit: קוּמוּ וְשִׁמְעוּ מִמֶּרְיָהוּ פִּי הַיְיָ לְכֹן לְכֹן *Surgite & audite id quod præcepit VERBVM Domini vobis.* Commate autem nono, ubi hæc Hebraica leguntur: וְשִׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת מִשְׁמַרְתּוֹ יי *Onk. & Ion. hæc ita exhibent: וְשִׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יֵת מִטְרַתּוֹ יי מימרא, & custodierunt filii Israel custodiam VERBI Domini* item commate 23. Onk. *Ad VERBVM Domini* (Ion. *ad os* fiat

sive mandatum VERBI Domini manserunt, & ad VERBUM Domini (Ion. & ad os VERBI Domini) profecti sum: Custodiam VERBI Domini custodierunt. (Ion. & Onk.) secundum VERBUM Domini (Ion. secundum os VERBI Domini) per manum Mosi.

Nuai. XXXVI, 2. Onk. צוה ביי praeceptum est a Domino. Onk. praeceptum est a VERBO Domini.

Num. C. XXII, 18. ab Onk. & Jon. גזרת פי יי per גזרת מִי־מֶלֶךְ דִּי Decretum VERBI Domini explicatur.

Exodi XIX, 7. Hierosolymitanum Targum: Omnia verba, quae praeceperat illi VERBUM Domini.

Leuitici Cap. XXIV. v. 12. Onk. Ligaverunt eum in domo custodiae, donec expositum fuit per decretum VERBI Domini.

§. IX.

Phrasin quoque Hebraicam, בשם בישם Chaldaei transtulerunt ut plurimum, בשום מִי־מֶלֶךְ דִּי ut Geneleos I. Jonathan comma 25. ita transtulit: dispersit illos, qui in diebus illis ceperunt errare, & fecerunt sibi idola, cognominantes idola sua, nomine VERBI Dei. Sequenti C. V. v. 2. eadem versio hæc exhibet. Et benedixit illis Deus in nomine VERBI sui, ubi Hæbraeus fons tantum dicit. Et benedixit illis.

Cap. XVIII. v. 5. Jonathan post verba, & recreate vos, inferit, & laudate VERBUM Domini.

Cap. XXI, 23. Ion. & Hier. v. 33. Jonathan. Et plantavit paradisum in Beer Scheba Churphan (iuxta pureum septem agnarum) & preparavit in eo cibum & potum pro transeuntibus & redeuntibus, & prædicavit illis ibi: confitemini, & credite in nomen VERBI Dei Domini seculi. Auctor paraphraseos Hierosolymitanæ longius ad huc a textu sacro recedit. Cum hic enim hæc tantum modo referat: Et plantavit arboretum in Beer Schaba, & inuocavit ibi nomen Dei Domini æterni: ille plura de instituto Abrahami narrat. Et plantavit

plantavit Abraham paradisum in Beerschaba, & preparavit in eo cibum & potum, & in terminis eius. Comedentes autem atque bibentes volebant ipsi dare pretium eius quod comederant & biberant; sed noluit recipere illud ab illis. Dixit enim illis pater noster Abraham: Ab eo qui dixit, & creatus est mundus per VERBUM eius (habetis cibum.) Orate coram patre vestro qui est in cælis, ex cuius hospitio comedistis & bibistis & non mouebant se ex loco suo donec proselytos fecisset illos, & docuisset illos viam seculi: & confessus est, & adoravit ibi Abraham nomen VERBI Dei domini cælorum. Ceterum de hac narratione confer EISENMENGERI Entdecktes Judenthum P.I. p. 422. Gen. C. XXII. 14. Hier. XXIV, 3. Jon. XL, 23. Hierof. Benedictus est is qui confidit in nomine VERBI & est VERBUM Dei fiducia eius. Exodi XIV, 31. Ion. XX, 7. Ion. XXXIII, 19. Ion.

Leuitici C. V. v. 21. Ionath. Filius hominis si deliquerit, & mentitus fuerit mendacia nomini VERBI Dei (לשום מימרא דיי)

Deut. C. XVIII, 7. Ion. Et ministrabit in nomine VERBI Domini Dei sui, sicut omnes fratres sui Leuitæ.

§. X.

Verbi huius sæpe quoque mentionem faciunt Targumim vt auxiliatoris, *Φιλανθεωρίαν τῶ λόγῳ* exprimentes, Emphaticum illud **אח** cum Hebræorum, si dicitur de Deo quod ex gratia singulari fuerit cum homine, seu ipsi additerit, reddunt per **סעד** *auxilium*, atque hoc auxilium VERBO tribuunt, prout ex exemplis iam adducendis patebit. Gen. C. XXI. v. 20. Onkelos & Ionathan hæc habent: *Et fuit VERBUM Domini in auxilium pueri* (ויהו מימרא דיי סעדיה דרביא). Hebr. *ויהו אלהים אתהנער*. & commate 22, *VERBUM Domini in auxilium tuum*. Cap. XXVI, 3, 24 28. XXVIII, 15 20. XXIX, 12. Ion. C. XXXI, 3. Onk. & Ion. v, 5. Ion. XXXV, 3. Onk & Ion.

Capite XXXVIII, v. 2, 3, 21, 23. Onk. & Jon. quo ultimo loco in Ionathanis Targum reperitur מִימֵר pro מִימְרָא, absolutus status loco emphatici, qui absolutus status rarior in hac significatione occurrit, quæ ipsi tamen dubia reddi nequit, cum Onkelos vocem מִימְרָא hoc ipso loco habeat. XLVIII, 21. C. XLIX, 25. VERBUM Domini Dei (מִימֵר אֱלֹהִים) patrum tuorum, erit in adiutorium tuum. Ion. A VERBO Dei patris tui erit auxilium tuum.

Non immerito in censum horum locorum refero hunc: Exodi C, III, v. 3. Ion. Et reuelavi me tibi hodie, ut per VERBUM meum eripiam eos ex manu Aegyptiorum. (לְשִׁיבֹתְהֶן בְּמִימֵרִי) it. v. 11. Ion. v. 12. Onk. C. X, v. 10. Onk. & Ionathan. C. XVIII, 29. Onk. & Ion.

Num. C. XXIII, 21. Onkel. VERBUM Domini Dei ipsorum, erit in auxilium ipsorum, & Schibina regis illorum inter illos. Ionathan: VERBUM Domini Dei ipsorum erit ipsis in auxilium, & iubilus regis Messie iubilat inter illos. Hierof. VERBUM Domini erit cum illis, & iubilus a gloria regis illorum proteget illos. Hebr. Dominus Deus cum ipso, & clamor regis in ipso. Deut. II, v. 7. Onk. & Ion. His quadraginta annis VERBUM Dei vestri in auxilium vestrum fuit, & non defuit vobis quidquam. C. XX, 1. Onk. & Ion.

§. XI.

Apparuisse quoque, asserunt Paraphraſtæ textus sacri, VERBUM hoc, quo ipso haud obscure indicant, de quali VERBO loquuti fuerint. De tali nempe, quod apparere & videri potuerit: quæ loquendi ratio nos non potest non manu quasi eo adducere, ut & hic λόγος, non ἐνδιάθετον, aut πρὸς Φοινίκων, sed ὑποστατικὸν quæramus, quod ex perlustratione locorum adducendorum clarissimum fiet.

Gen. C. XI, 8. Et apparuit VERBUM Domini contra illam civitatem, & cum ipso septuaginta angeli, propter septuaginta populos, & reliqua, Gen.

Gen. C. XXXV, 9. Hier. Post alia
 - & apparuit VERBUM Dei Iacobo in valle splendida.
 (& post alia quædam.) & apparuit VERBUM Domini Iacobo,
 tempore secundo cum veniret ipse ex Paddan Aram, & benedixit ipsi.

Targum Hierosol. ad comma 42. Capitis XII. Exodi, postea quæ supra §. V. iam allata sunt, hæc tradit. Nox secunda cum appareret VERBUM Domini Abrahamo, - & vocavit istam noctem secundam. Nox tertia cum appareret VERBUM Domini Egyptiis, in media nocte dextra eius interficiebat primogenitos Aegyptiorum, & dextra eius eripiebat primogenitos Israelitarum & vocavit istam noctem tertiam. Nox quarta cum adimplebitur finis mundi ut dissoluatur, funes impietatis vastabuntur, & iuga ferrea rumpentur. Moses exibit ex medio deserti, & Rex MESSIAS ex medio Romæ, ille ducet in vertice nubis, & VERBUM Domini dux inter ambos, & ipsi incedent simul. Ulla est nox paschalis coram Domino observanda & statuta omnibus Israeliis per ætates suas, C. XX, 27. Hier. in omni loco in quo memorabitur nomen meum sanctum, VERBUM meum apparebit vobis & benedicet vobis.

Num. C. XXIII, 4, 16. Ion. Occurrit VERBUM Bileamo, & posuit verba in ore eius h. e. locutum est cum Bileamo eumque instruxit quid loqui deberet. C. XXIV, 21. Hier. Ve illi, qui exstiterit tempore quo reuelabitur VERBUM Domini, ut det mercedem bonam iustis, & reliqua. Et huc partim referenda sunt loca antea adducta, quæ de sermone, voce & præcepto VERBI agunt, utpote quæ vel supponunt apparitionem, vel eam expressis verbis indicant. Immo & hoc notandum, quod ne vlla quidem facile occurreret apparitio diuina, quam paraphrastæ VERBO huic ἡ παρουσία non adscripserint.

§. XII.

Sæpius quoque quando de iuramentis sermo fit, mentio

tionem faciunt paraphraſtæ VERBI huius, ita ut vel Deus, vel homo per illud iurauerit, vel ipſe λόγος iurauerit, vel alius alium iuramento, in VERBVM hoc factō, adſtrinxerit: quo ipſo rurfus λόγος innuitur ὑποσάμμιος. Nam Deus alias dicitur iurare per ſe ipſum: vnde quando prohibetur iurare per VERBVM ſuum, declaratur VERBVM iſtud eſſe quidem peculiarem diuinitatis ὑπόſταſιν, ab ipſo tamen Deo, ſeu diuinitatis eſſentia, haud diſſerre. Et quia homo non niſi per Deum valide iurare poteſt, quando per VERBVM Domini iuraſſe dicitur, eo ipſo dicitur VERBVM ipſum habuiſſe pro Deo. Gen. XXII, 16, Onk. et Ion. Per VERBVM meum iuraui dixit Dominus. Exodi VI. v. 8, Onk. & Ion. Et adducam vos in terram, de qua iuraui per VERBVM meum, me daturum illam Abrahamo, Iſaaco & Iacobo (אשר נשאתי את ידי Hebr. לארעה דקיימית במימרי) Cap. XIII. §. Ion. Num. XI v. 30. Onk. & Ion.

Ipſe λόγος iuraſſe dicitur Exodi C. XVII, v. 15. Ion. Et dixit: Quoniam iuraui VERBVM Domini per ſolum gloriae ſuae, quod ipſe VERBO ſuo pugnaturus ſit contra domum Amalek, & ipſos perditurus ſit in tribus generationibus: in generatione huius ſaeculi, in generatione MESSIAE, & in generatione futuri ſaeculi.

Deut. C. XXVI, 3. Hierof. Eo quod ingreſſi ſumus in terram, quam iuraui VERBVM Domini patribus noſtris, ſe daturum nobis.

De hominum iuramento, quod per VERBVM hoc fecerint, & hoc ipſo illud veritatis teſtem & mendacii vltorem inuocauerint, videamus ſequentia loca Geneſeos C. XXI, 23, Onk. & Ion. Iam vero iura mihi per VERBVM Domini, & reliqua. C. XXIV, 3, Onk. & Ion. Et ad iurabo ter per VERBVM Domini Dei caeli & Dei terrae. Exodi XX, 7. Ion. Popule mi, filii Iſrael, ne iuret quis in nomine VERBI Domini Dei veſtri fruſtra,

§. XIII.

Nec parum ponderis addent locutiones fœderales, in quibus sæpissime dicitur, quod VERBUM Domini *pepigerit fœdus cum hominibus*. Occurrit hæc loquendi ratio Geneſeos Capite IX. in Onkeloſi & Ionathanis paraphraſi, commate 12. *Hoc eſt fœdus*, (ſeu ſignum fœderis) *quod ſtatuo inter VERBUM meum, & inter vos*. confer eandem locutionem, commate 13, 14, 15, 16. huius capitis recurrentem.

Capite XVII. Geneſeos, v. 2. *Et ſtatuam fœdus meum inter VERBUM meum & inter te*. confer huius capitis v. 6, 10, 11.

Liberatio populi Iſraelitici a iugo Ægyptiorum, eiusdemque educio, imo redemptio æterna, tribuitur VERBO huic non paucis in locis. Id quod ſingulari cum *ἰδιοπείσει* de Filio Dei, tanquam Meſſia, ſeu *λόγῳ* & *ἀσάκῳ* & *ἐν-σάκῳ* dici, ex theologia biblica hic ſuppono.

Geneſeos XLVIII, 21. Onk. & Ion. *Et dixit Iſrael ad Iſepthum; ego morior, ſederit VERBUM Dei in auxilium veſtrum & reducet vos in terram patrum veſtrorum*.

Cap. XLIX, 18. Targum Hieroſolymitanum. *Dixit pater noſter Iacob: non redemptionem Gideonis filii Ioas exſpectat anima mea, quæ fuit horæ (h. e. ad tempus breue, Coll. Ioan. V. 35.) neque redemptionem Simſonis quæ eſt liberatio tranſiens; Sed redemptionem quam dixiſti per VERBUM tuum venturam eſſe populo tuo filiis Iſrael. Hanc liberationem exſpectat anima mea. Reſpondet huic loco Targum Ionathanis, ſi ſentum attenderis.*

Exodi II, 23. Ion. *Et dixit per VERBUM ſuum, ſe vellet illos liberare ex ſervitute*. Confer Capitis III. v. 8. Ion. Capite XIII, 8. Ion. *Propter præceptum hoc fecit VERBUM Domini miracula & mirabilia, dum exiit ex Ægypto*. v. 18. Hieroſ. *Et duxit VERBUM Domini populum viam deſerti*. C. XIII.

C. XIII, 25. Ion. & Ier. *Quoniam VERBVM Domini est, qui pugnat pro ipsis bella contra Aegyptios.*

Num. C. VI, 21. Ion. *Et dicetis filius vestris, Serui fuimus Pharaonis in Aegypto, & eduxit nos VERBVM Domini manu forti.*

Deut. C. XXIII, 15. Ion. & Hier. *Et memores estote, quomodo seruire coacti fueritis in terra Aegypti, & eripuerit vos VERBVM Domini vestri inde.*

§. XV.

Quæ antea adducta sunt, exposuerunt nobis actiones & characteres τῶ λόγῳ personales, ipsi proprios, qui diuinæ illum essentia esse satis demonstrant. Si vero diuinæ est essentia, non potest ipsi cultus Deo debitus deesse.

Hunc autem cum Targumistæ in *adoratione & fide* ipsi exhibitum parrent; non hoc solum concludimus, ipsos de diuina τῶ λόγῳ ὑποστάσει certissimos fuisse, sed etiam ipsos, quod eadem maiorum fuerit sententia, & sciuisse, & approbasse.

De *adoratione*, qua λόγον coluerunt patriarchæ, nos sequentia docent loca. Geneseos Cap. XVI, 13. Ion. & Hierof. *Et confessa est Hagar & adorauit nomen VERBI Domini.* Quæ loquendi ratio itidem occurrit C. XVIII, 5. Ion. C. XXII, 14. in Hierosolymitano Targum.

CXXX, 22. Hierof. *Et recordatum est VERBVM Domini in recordationibus suis bonis, & exaudivit VERBVM Domini vocem precationis eius, & dixit (Dominus) per VERBVM suum se daturum illi filios.* Deut. IV, 7. Ion. *Verum VERBVM Domini sedet super folio suo alto & excelsò, & audit preces nostras, omni tempore quo nos oramus coram ipso, & facit petitiones nostras.* Confer hic Genes. C. xxxviii. v. 25. C. XL, 23.

Quod autem fiduciam suam in hoc VERBO posuerint, illudque vera fide venerati fuerint, sequentia confirmant loca

loca. Gen. C. XV, 6. Onkelos & Ionathan. *Et credidit in VERBVM Domini, & reputatum est ipsi in iustitiam.*

Exodi C. XIII, 31. Ion. & Onk. *Et crediderunt in VERBVM Domini, & in prophetiam Moſis, ſerui ipſus.*

Num. C. XVIII, 11. C. XX, 12. Onk. & Ion. *Et dixit Dominus ad Moſen & Aaronem: propterea quod non credidiſti VERBO meo, vt ſanctificaretis me coram filiis Iſrael, & reliqua.*

Deut. C. I. v. 32. Onk. et Ion. *Et in hac re non credidiſti in VERBVM Domini Dei veſtri.* Chald. ובפרתגמא דרין ליתיכון. Hebr. ובדבר הזה אינכם מאמינים. *in verbo hoc ſeu re hac non credidiſti in Deum Dominum veſtrum.*

§. XVI.

El locis hucusque in medium productis patet quidem, Iudæos (non quidem omnes, cum permulti vera & ſalutari *θεογνωσία* generatim carerent, ſed meliores & *θεοδόξους*) agnouiffe peculiarem quandam hypoſtaſin in diuina eſſentia, cui nomen *λόγος*, מימרא, competat, vtpote ab ipſo Deo impoſitum. Nondum tamen a me euictum eſt, eos hoc VERBVM pro Meſſia habuiſſe. Hoc vt demonſtrem, obſeruo præter hanc vocem מימרא aliam adhuc in paraphraſibus Chaldaicis occurrere, qua itidem MESSIAM denotari, volente Deo, peculiari quadam diſſertatione probatum ibo, nempe שכינתא, ſeu in ſtatu emphaticæ שכינתא etſi hæc ipſa de ſpiritu Sancto uſurpata ſit, certe uturpata eſſe videatur. Hic vnicum ſaltem locum adducere mihi liceat, qui oſtendit שכינתא vel שכינא & משיחא eiusdem eſſe ſignificationis. Num. C. XIII, 21. Hebr. יהוה אלהיו עמו ותרועת מלךבו *Dominus Deus eſt cum ipſo, & clamor regis in illo.* Hæc Onkelos ita tranſtulit: VERBVM Domini DEI ſui in auxilium illorum, & Schebina (ושכינת מלכוהו) *regis ſui inter illos.* Ionathan autem ita vertit: V E K B V M D Da.

*Dominus Dei, ipsorum est illis auxilio, & iubilum Regis MES-
SIAE vociferatur inter illos.* Hierosolymitanum autem
Targ. m. hæc habet: *VERBUM Domini erit cum illis, & iu-
bilitum gloria Regis sui proteget illos.* Facile ostendit hic
collatio versionum Onkelosi & Ionathanis, שכינא iudæis
idem denotasse, quod & משיחא. Eandem orem שכינא
quæ Messiam denotat, non in vno i. loco voci מימרא & qui-
pollere deprehendimus. Exemp. i. caussa De. r. C. XXIII,
14. Onkelos hæc habet. *Quoniam Dominus Dei tui Schchina
ambulat, in medio castrorum tuorum - ut non auertatur
VERBUM eius benefaciens tibi.* Huius commatis vltima
(i. i. primis enim conueniunt) Ionathan. ita transulit: *ne
ascendat Schchina eius a vobis.* Idem obseruare licet Capi-
te XXXI, 3. Ion. *Dominus Dei tui VERBUM transfuit coram
vobis,* cuiusmodi locutiones, aliquoties in hoc capite re-
currunt, quæ Ionathan reddidit: *Dominus Deus tuus &
Schchina eius transfuit coram vobis.* Conferatur omnino
Ex. C. XIX, 17. versio Onk. & Ion. Cum itaque Schchi-
na idem sit ac Messias, itemque idem quod מימרא, satis
apparet inde etiam מימרא & משיחא esse synonyma, seu
Iudæos sub voce מימרא Messiam agnouisse. A vero ita-
que Cl. IOHANNIS SAUBERTI assertum abit, in disser-
tatione de Voce λόγος §. XV, asserentis; illud interea du-
bio caret, Targumistis מימרא & משיחא nunquam fuisse sy-
nonyma.

§. XVII.

Præter hæc testimonia, quibus euinci posse persua-
sum, VERBUM hoc, de quo Iudæi Targumistæ scri-
pserunt fuisse diuinitatis ὑπόστασις, in certas classes distri-
buita, multa adhuc occurrunt, quorum recensio supra non vi-
sa est commodum habere locum, ideoque iam subiungitur.
Sunt vero talia effata, quæ nos tam de ὑπόστασις, quam de
diuinitate VERBI huius, certiores reddere possunt. Se-
cu-

cuturus sum h'c ordinem librorum & capitum, ea tamen, quæ plane parallela sunt, coniungenturus.

Geneleos Cap. II, 8. Ionath. *Et constitutus est per VERBVM Domini Dei hortus ex Eden iustis, ante creationem mundi, & habitare ibi fecit hominem cum creasset eum.*

Cap. VI, 7. Ion. *Et dixit Dominus: perdam hominem per VERBVM meum, quem creavi: & reliqua.*

C. VII 16. Onk. *& protexit seu occlusit Dominus per VERBVM suum super ipsum. Ion. Et protexit VERBVM Domini ianuam arcæ coram facie ipsius. Hieros. Et pepercit VERBVM Domini illi.*

C. VIII, 1. Ion. *Et recordatus est Dominus in VERBO suo Noachi & reliqua.*

Cap. XV, 1. Onk. Ion. & Hierosol. *post verba hæc (Chald. פתגמא Hebr. פתגמא) fuit verbum (Chald. פתגמא Hebr. פתגמא) Domini ad Abrahamum in vaticinio, dicendo: Ne timeas Abram, VERBVM meum (Hebr. מימרי) fortitudo tua.*

Cap. XVIII, 24. Ionath. & Hieros. *Et VERBVM Domini demisit pluuias beneplaciti super Sodomam & Gomorram, propterea vt facerent penitentiam, sed non fecerunt, quoniam dixerunt: non reuelata sunt coram Deo opera mala, ecce propterea demissa sunt super illos sulphur & ignis, a cœlam VERBO Domini ex cœlo.*

Cap. XX, 18. Ionath. *Quoniam VERBVM Domini concludendo concluderat in ira omnem cardinem vteri uxorum, & reliqua.*

Cap. XXII, 1. post multa paraphrastica Ionathan: *Et statim VERBVM Domini tentauit Abrahamum. v. 8. Hierosolymitanum Targum: Et dixit Abraham: VERBVM Domini ostendet mihi ouem; & si non, tu ipse eris holocaustum fili mi, & ibant ambo vna corde demisso.*

Cap. XXIII, 1. Ion. *Et VERBVM Domini benedixit Abrahamo, omnibus speciebus benedictionis.*

Cap. XXVI. v. 5. Onk. & Ion. *Propterea quod suscepit Abraham VERBVM meum, & custodiuit custodiam VERBI mei.* Cap. XXVII. v. 25. Ion. *Et dabit tibi VERBVM Domini ex bonitate rerum.* v. 30. Ionath. *Et prohibuit VERBVM Domini ab illo venationem mundam,* cet.

Cap. XXVIII. 21. Onk. *Et erit mihi VERBVM Domini in Deum.*

Cap. XXXI, 9. Hier. *Et exhausti VERBVM Dei (grem) v. 49. Onk. Respiciat VERBVM Dei inter me & inter te.* v. 50. Onk. & Ion. *Videbit VERBVM Domini testis inter me & inter te.*

C. XXXV, 9. Ion. *Et benedixit ipsi Dominus per nomen VERBI sui, postquam mortua esset mater eius: & Hierosolymitanum Targum in proluxa huius commatis paraphrasi. Et benedixit eis, (Adamo & Evæ) VERBVM Domini, & dixit illis VERBVM Domini, fortes estote & multiplicamini, & reliqua.*

Cap. XLIX, 24. Onk. *Per cuius VERBVM gubernantur patres & filii tribuum Israel.*

C. L. v. 2. Ion. *VERBVM Domini cogitavit de me bonum.* §. XVIII,

Progrediamur ad ea, quæ Exodus nobis tradit. Capite I. v. 21. Ion. *Et factum est cum timuissent obstetrices Dominam, & acquisivissent sibi nomen bonum in generationibus, edificavit ipsis (femin.) VERBVM Domini domum regni, & domum sacerdotii magni.*

Cap. II, 5. Ionath. *Et immisit VERBVM Domini cicatricem ulceris, & inflammationem carnis in terram Aegypti.*

Cap. III, 19. Ionath. *Quia per VERBVM meum castigatus fuit plagis malis.* Cap.

Cap. IV, 12. Onkelos. *Iam vero abi, & VERBVM meum eris cum ore tuo.* (Hebr. אֲדִירָה עִם פִּיךָ) Ion. *Et nunc abi, & ego per VERBVM meum ero cum loquela oris tui, conf. v. 15.*

Cap. VII, 25. Ion. *Et absoluti sunt septem dies postquam percussit Deus fluvium, & postea sanavit VERBVM Domini fluvium.*

Cap. XII, 23. Ion. *Et proteget VERBVM Domini portam, & non permittet angelo perdeni ingredi domus vestras ad percutiendum. v. 26. - qui pepercit per VERBVM suum domibus filiorum Israelis in Aegypto. v. 29. Et VERBVM Dei interfecit omnem primogenitum in terra Aegypti.*

Cap. XIII, 15. Ion. *Et factum est postquam indurasset VERBVM Domini cor Pharaonis, & reliqua. v. 17. Haec sunt ossa arida, quae vivificavit VERBVM Domini per Ezechielem prophetam in valle Dura. v. 19. propterea adiuravit filios Israel dicendo: recordando recordabitur Dominus vestri per VERBVM suum, & per misericordiam suam bonam.*

Cap. XIV, 24. Hierof. *Et factum est tempore aurora, & respexit VERBVM Domini ad exercitum Aegyptiorum.*

Cap. XV, 1. Ion. & Hierof. *Ipsè per Verbum suum vltionem sumit ab illo. v. 2. Onk. Ion. & Hierof. Dixit per VERBVM suum & fuit mihi in redemptorem. v. 25. Ion. Et ibi posuit illi VERBVM Domini decretum Sabbati. Hier. Et adoravit Moses Dominum, & indicavit ipsi VERBVM Domini arbor & Ardiophne (Rhododaphnen), & proiecit in aquas, & dulces facta sunt aquae: ibi indicavit ipsi VERBVM Domini statuta, & ibi tentavit ipsum tentationibus, tentatione decima. v. 26. Hierof. Quoniam ego sum Dominus, qui per VERBVM suum sanat te.*

Cap. XVI, 3. Hier. *Vinam mortui essemus per VER-*

D 3

BVM

BVM Domini in Aegypto. v. 8. Onkelos & Ionathan. Et nos quid? (sumus) non contra nos murmuraciones vestrae, sed contra VERBUM Domini.

C. XVII, 15. Ion. Et edificavit Moses altare, & vocavit nomen eius, VERBUM Domini hoc vexillum meum.

Cap. XIX, 17. Onk. Eduxit Moses populum e castris, obuiam VERBO Domini.

Cap. XXV, 22. Onk. & Ion. Et sistam VERBUM meum tibi ibi (in arca foederis) & loquar tecum, Confer Cap. XXIX, 42, 43. Cap. XXX, 6, 36.

Cap. XXXI, 13. Onk. & Ion. Sabbata mea seruabitis, quoniam haec sunt signa inter VERBUM meum & vos.

Cap. XXXIII, v. 22. Onk. & Ion. Et fiet cum transferit gloria SCHCHINÆ meae, ponam te in speluncam petrae, & protegam per VERBUM meum super te, usque dum transfero.

§. XIX.

Nec pauca suppeditat Leuiticus testimonia, de personali מוֹסָאֵי דֵּם כִּיטְרָא, quae iam recensenda sunt, Capite XIV. 23. Ion. fortasse non placent VERBO Domini opera manuum vostrarum. - - Et dixit recipiat VERBUM Domini cum beneplacito oblationem vestram.

Cap. XX, 23. Onk. & Ion. Et abominatum est VERBUM meum eos.

Cap. XXVI, 11. Onkelos. Et ponam habitaculum meum inter vos, & non abominabitur VERBUM meum vos. Idem occurrit v. 30. Onk. & Ion. v. 12. Ion. Et ponam Schchinam meam inter vos, & erit VERBUM meum vobis in Deum redemptiorem, & vos eritis nomini meo in populum sanctum. v. 23. Onk. Et si per haec non eritis correpti VERBO meo. v. 24. Ion. Etiam propter omne hoc miserebor illorum per VERBUM meum, cum erunt captiui in terra hostium suorum, & non spernam eos in regno Babyloniae, nec abominabitur illos VERBUM meum in regno Mediae, & reliqua. v. 46. Onk. & Ion.

& Ion. *Hæc sunt statuta & ordines & leges, quas posuit Dominus inter VERBUM suum, & inter filios Israel.*

§. XX.

Quædam proferam nunc loca, quæ mihi in perlustratione Numerorum se obtulerunt. Capite VI. Ionathan. v. 27. *Et ponent benedictionem nominis mei super filios Israel, & ego per VERBUM meum benedicam vobis.*

Cap. X, 35. Ion. & Hierof. *Reuelare ergo o VERBUM Domini in robore iræ tuæ. v. 36. Ion. & Hier. Reuertere ergo o VERBUM Domini, secundum misericordiam tuam gratiam.*

Cap. XI, 20. Onk. & Ion. *propterea quod abominati estis VERBUM Domini. 23. Onk. Et dixit Dominus ad Moysen: an VERBUM Domini impeditur (Hebr. num manus Domini abbreviabitur) iam videbis an tibi accidant verba mea (פּוֹרְבֵי) an non?*

Cap. XVI, 26. Ion. *Nunc conuenerunt contra VERBUM Domini.*

Cap. XVII, 19. Onk. & Ion. *Et collocabis illa in tabernaculo conuentus, ubi conuenit VERBUM meum vobiscum. C. XX, 21. Ion. Et diuertis Israel ab eo, quemadmodum iussi erant (מִן קָרַם מִיִּמְרָא רִשְׁמִיא) a VERBO calorum (h. e. celesti)*

C. XXI, 5. Onk. & Ion. *Et murmurauit populus contra VERBUM Dei, & contenderunt cum Mose. v. 6. Ionath. Propterea immisit VERBUM Domini, serpentes regulos in populum. Hierof. serpentes ignitos. com. 33. 34. 35. Ionathanis Targum, vt & Hierosolymitanum ex parte, miram narrant fabulam de Ogo Rege Basan, de quo hæc & plura commenta exhibet Eisenmenger im Entdeckten Judenthum, Parte I. p. 380. seqq. Mihi vero hæc retulisse sufficit ex commate 35. Statim parauit VERBUM Dei vermem, qui arrost montem [per sex milliaria extensum, & hanc ob rem ab Ogo ex terra in sublime elatum, vt eo vniuersum Israelitarum exercitum obrueret] & perforauit ipsum, & immersum est caput eius in medium ipsius & reliqua. Cap.*

Cap. XXII, 20. Onk. & Ion. *Et venit VERBUM a Domino ad Bileamum, v. 28. Ea hora aperuit VERBUM Domini os eius [afinæ] & parata fuit illi locutio.*

Cap. XXIII, 3. Ion. *Si forte veniat VERBUM Domini mihi obviam, & verbum (דבר) quod indicaveris mihi narabo tibi, & abiit curuus, vt serpens. v. 4. Et obviam venit VERBUM a faciei Domini, v. 8. Ion. & Hierof. Quid ego maledicam domui Iacobi, cum VERBUM Domini benedicit ipsis? & quid ego imminuam Domum Iſrael, cum VERBUM Domini multiplicat illos. v. 16. Et occurrit VERBUM a Domino Bileamo, & poſuit verbum (פיהו) in os eius.*

Cap. XXIV, 23. Ion. & Hier. *Væ illi qui vixerit quando reuelabitur VERBUM Domini, vt det mercedem bonam iuſtis, & vt vlcifcatur ſe de improbis.*

Cap. XV, 4. Ion. *Et ſuſpende illos coram VERBO Domini in ligno.*

Cap. XVII, 16. Ion. *Conſtituat VERBUM Domini, quod dominatur in animas filiorum hominis, & a quo datus eſt ſpiritus animarum uniuerſe carni, virum fidelem ſuper congregationem. Hier. Præficiat VERBUM Domini, Deus qui dominatur in animam uniuerſe carnis, virum celebrem, ſuper populum congregationis.*

§. XXI.

Videamus & ea, quæ ex Deuteronomii libro annotanda mihi ſunt viſa. Cap. I, r. poſt quædam alia, hæc Hieroſolymitanum Targum habet. *Et in campeſtribus Moab explicatum eſt vobis, quot miracula & prodigia fecerit vobis VERBUM Domini, v. 30. Onkelos: Dominus Deus veſter, qui ambulat coram vobis. Ion. VERBUM Domini Dei veſtri eſt, qui anteit coram vobis, ille pugnabit pro vobis. (Hebr. Dominus Deus veſter incedens coram vobis, ille pugnabit pro vobis.) conf. C. III, 22. Onk. & Ion. Cap. IV, 7. Ion. Quoniam quis eſt populus magnus, cui Deus ita ſit propinquus in nomine, VERBI Dei? mores populorum (reliquorum ſunt)*

ut portent timores suos (idola) super humeros suos & putant propinquos sibi, sed illi sunt longinqui propterea quod non audiunt auribus suis: verum VERBVM Domini sedet super throno suo alto & excelso, & audit preces nostras omni tempore, quo nos oramus coram ipso. & facit petitiones nostras. v. 20. Ion. Et vos accepit VERBVM Domini pro parte sua, & eduxit vos ex fornace ferrea ex Aegypto v. 24. Onk. & Ion. Quoniam Domini Dei vestri VERBVM est ignis consumens. conf. Cap. VIII. 3.

Cap. V. 5. Onk. & Ion. Ego stans fui inter VERBVM Domini & inter vos tempore hoc.

Cap. XI. 1. Ion. Et diligetis Dominum Deum vestrum, & custodietis custodiam VERBI eius.

C. XII. 5. Ion. Sed in terra quam elegerit VERBVM Domini Dei vestri ex omnibus tribubus conf. v. 11.

Cap. XVIII. 19 Onk. & Ion. Et si quidam vir non obedierit verbis meis (אמרת) quae loquutus fueris in nomine meo, VERBVM meum requiret a vobis.

Cap. XXI. 5. Et accedent sacerdotes, filii Levi, quoniam eos elegerit VERBVM Domini Dei vestri.

Cap. XXIII. 14 Onk. Et auertatur VERBVM eius benefaciens tibi.

Cap. XXIV. 19. Et benedicat vobis VERBVM Domini Dei vestri, in omnibus operibus manum vestrarum.

Cap. XXVI. 5. Ion. Sed eripuit ipsum (Iacobum) VERBVM Domini ex manibus eius (Labanis) v. 17. Hierof. VERBVM Domini regem constituistis super vos hodie, ut sit vobis in Deum. conf. v. 18. VERBVM Domini elegit vos in electione vna.

Cap. XXVIII. 7. Ion. Ponet VERBVM Domini hostes vestros, insurgentes contra vos ad nocendum. fractos. v. 11. Et abundare se faciet VERBVM Domini in bonum. v. 13. Et proficiet vos VERBVM Domini in reges. v. 20. Immittet VERBVM Domini in vos pestem v. 22. percutiet vos VERBVM Domini in iustore. v. 27. Ion. & Hierof. percutiet

vos VERBUM Domini vlceribus, quibus percussi sunt Ægyptii. v. 28. Ion. percutiet vos VERBUM Domini pauore. v. 35. percutiet vos VERBUM Domini uicere malo. v. 48. Seruetis h. sibus vestris, quos immittet VERBUM Domini vobis. v. 49. Aduolare faciet contra vos VERBUM Domini populum elonginquo. v. 59. Et teget VERBUM Domini a vobis Spiritum Sanctum. v. 61. Ascendere faciet eas (piagas) VERBUM Domini donec consummamini v. 63. Et fiat quemadmodum latatum est VERBUM Domini super vos, ad beneficiendum vobis, & ad multiplicandum vos, ita latabitur VERBUM Dei contra vos, [mittend] populus alienos, ad perdendam & confamendum vos. v. 65. Et dabit VERBUM Domini vobis ibi cor timens. v. 68. Et migrare faciet vos VERBUM Domini in Ægyptum.

§. XXII.

Recentui itaque ea loca, quæ dum perlustrari Pentateuchum, mihi ad institutum meum aliquid conferre sunt visa. Ne autem ea, quæ certis notionum classibus subiuncta sunt, tibi videantur minoris momenti esse, quam ea quæ in istis, §. V, ad §. XVI. adduximus, breuius tibi illorum summa & pondera ante oculos ponam. Dicitur ibi מִסְרָא hortum in Eden constituisse, hominem perdere, protegere, parcere illi, reor dari, fortitudo Abrahami esse, Sodomam perdidisse, Abimelechum punisse, Abrahamum tentasse, ipsi benedixisse, esse alicui in Deum, exaudire preces, iudicare, regere populum Israel, hominibus benefacere, edificasse Israelitis domos, plagas Ægyptiis immisisse, potexisse autem Israelitas, indurasse Pharaonem, sanasse homines, dislicuisse & placuisse ipsi opera Israelitarum, immo abominatum esse illos ipsisque irasci, serpentes immisisse illis, punisse Ogum, iudex esse in extremo iudicio, miracula fecisse, esse ignis consumens.

Si igitur quælibet priorum classium aliquid exhibet argumentum, certe singula horum dictorum, quæ in vltimis paragraphis posita sunt, singula suppeditant argumenta, vt adeo zd quinquagenarium accedant numerum ista prædicata, quæ ὑπὸς αὐτῶν & diuinitatem τῶν λόγων ex vsu vocis מִסְרָא in Pentateucho indicant. Fuissent quidem ad singula fere loca quædam monenda, sed instituti ratio omnem prohibuit prolixitatem.

§. XXIII. Vt vero, B. L. vno intuitu conspicere queas quoties & quibus in locis paraphrasæ Chaldaei in suis TARGUMIM in Pentateucho voce מִסְרָא vsi fuerint: subiiciam hic indicem singulorum locorum n̄n hac dissertatione adductorum. Singula enim illa recensere aliter aui.

GEN.

GENES.		CAP.	COMMA.	PARAGR.
CAP.	COMMA.	PARAGR.	XXVII.	25 30.
I.	27.	V.	XXVIII.	15. 20.
II.	8.	XVII.	XXIX.	12.
III.	8. 10.	VII.		21.
	9. 22.	VI.		31.
	26.	IX.	XXX.	22.
V.	2.	IX.	XXXI.	3. 5.
VI.	3. 6.	VI.		9. 49. 50.
	7.	XVII.	XXXIII.	27.
VII.	16.	XVII.	XXXV.	3.
VIII.	11.	VI.		9.
IX.	1.	XVII.	XXXVIII.	2. 3. 21. 23.
	12. 13. 14.			24.
	15. 16.	XIII.	XL.	25.
XI.	8.	XI.	XLVIII.	23.
XV.	1.	XVII.	XLIX.	21.
	6.	XV.		18.
	13.	VI. XV.	L.	25.
XVII.	2. 6. 10. 11.	XIV.		2.
XVIII.	5.	IX. XV.	I.	EXODVS.
XX.	6.	VI.	II.	21.
	18.	XVII.	III.	5.
	33.	XV.		23.
XXI.	20. 22.	X.		8. 11. 12.
	23.	VIII. XI.	IV.	8. 18.
	33.	IX.	VI.	14. 17.
XXII.	1. 8.	XVII.	VII.	19.
	14.	IX. XV.	X.	12. 15.
	16.	XII.	XII.	8.
XXIV.	1.	XVII.	XIII.	25.
	3.	IX. XII.		10.
XXVI.	3. 24. 28.	X.	XIV.	23. 26. 29.
	5.	XVII.		42.
				5.
				15. 17. 19.
				25.
				24.
				31.

CAP.	COM.	PARAGR.	CAP.	COMMA	PARAGR.
XV.	1. 2. 25. 26.	XVIII.		18.	VIII.
XVI.	3. 8.	XVIII.		20. 28.	XX.
XVII.	15.	XII. XVII.	XXIII.	3. 4. 8. 16.	XX.
XIX.	5.	VII.		4. 6.	XI.
	7.	VIII.		21.	X. XI. XVI.
	17.	XVIII.	XXIV.	6.	V.
	19.	X.		23.	XX.
XX.	7.	IX. XII.	XXV.	4.	VI. XX.
	21.	XI.	XXXVI.	2.	VIII.
XXI.	1.	VI.		DEVTERONOMIUM.	
XXV.	22.	XVIII.	I.	1.	VI. XXII.
XXVIII.	42. 43.	XVIII.		32.	XV.
XXX.	3. 36.	XVIII.	II.	7.	X.
XXXI.	13.	XVIII.	III.	2.	VI.
XXXIII.	9.	VI.		22.	XXI.
	19.	IX.	IV.	7.	XV. XXII.
	22.	XVIII.		20. 24.	XXI.
		LEVITICVS.	V.	33. 36.	VII.
I.	1.	VI.		5.	XXI.
V.	21.	IX.	VIII.	22. 23. 24.	VII.
XIII.	23.	XIX.	IX.	3.	V.
XX.	23.	XIX.	XI.	3.	XXI.
XXIV.	12.	VIII.	XII.	1.	XXI.
XXVI.	II. 12. 30. 33.	XIX.	XV.	5.	XXI.
	44. 46.		XVI.	5.	VII.
		NVMERI.	XVIII.	7.	IX.
III.	16. 39. 51.	VIII.		19.	XXI.
IV.	37. 41. 45. 49.	VIII.	XX.	1.	X.
VI.	21.	XIV.		14.	XVI.
	27.	XX.	XXI.	5.	XXI.
VIII.	8. 9. 18. 20.	XX.	XXII.	14.	XXI.
	23.	VIII.		15.	XXV.
XI.	20. 23. 25. 26.	XX.	XXIV.	19.	XXI.
XII.	6.	VI.	XXVI.	3.	XII.
XIV.	30.	XII.		5. 17. 18.	XXI.
XVI.	26.	XX.	XXVIII.	14.	VII.
XVII.	19.	XX.		7. II. 13. 20.	
XVIII.	11.	XX.		22. 27. 28.	
XX.	12.	XV.		37. 48. 49. 59.	
XXI.	9. 6. 21. 33.	XV.		61. 63. 65. 68.	XXI.
	34. 35.	XX.	XXXI.	3.	XVI.
XXII.	14.	VI.	XXXII.	27.	V.

Fc 313

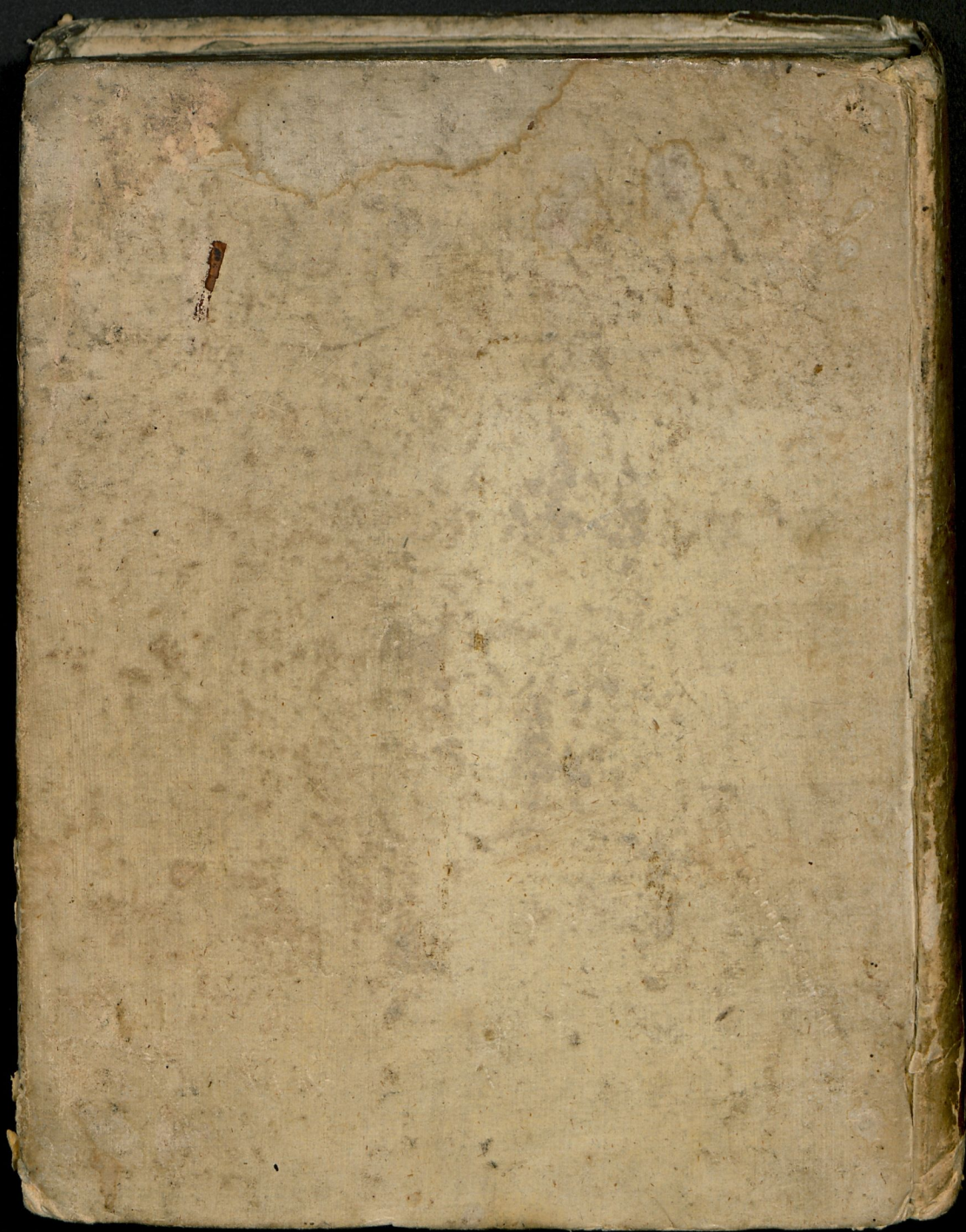
f

sb.

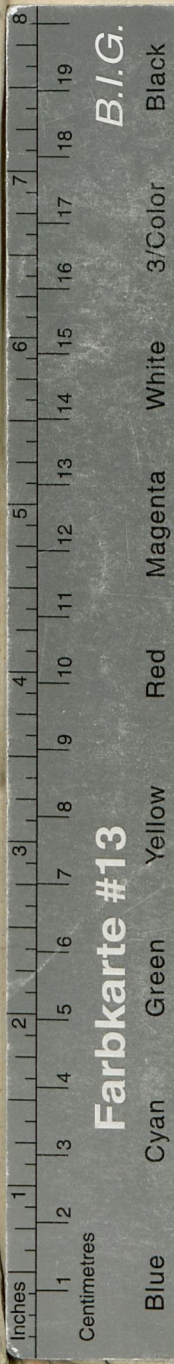
107

Ant.

2.

B.I.G.

Farbkarte #13

ת"ש
 TIO ACADEMICA
 LOLOGIA SACRA
 DE
 GVMIM,
 graphrasium V. T. Chaldaicarum,
 NI ANTIIVDAICO
 n doctrina de
 NA CHRISTI:
 Speciatim
 De
 ת"ש, seu ΛΟΓΩ,
 eis de Messia vsurpata:
 Quam
 MAE FACVLT. PHILOS. INDVLTV
 PRAESIDE
 LICO MICHAELIS,
 GRAECAE ET ORIENTAL. LINGG.
 PROF. ORDIN.
 SVO PLVRIMVM COLENDO,
 ISTERII GRADV
 rite impetrando
 torum examini submittit
 OR ET RESPONDENS
 HIMVS Lange/ BEROL. MARCH.
 Theol. & Phil. Cultor.
 MAGDEBURGICAE,
 ANI HENCKELII, Acad. Typogr.

6.

23